

Historisk Aarvog fra Randers Amt, 2021 med 9 Randersfortællinger

Historisk Samfund for – det tidligere – Randers Amt – har eksisteret siden 1906, og årbogen er udkommet årligt siden 1907. Dermed er Historisk Aarvog fra Randers Amt en af Randers bys og egnens helt centrale kulturinstitutioner. Atter i år har redaktionen trods COVID 19 formået at skabe en årbog med fortællinger, der sætter livet i Randers og Gudenådeltaet i perspektiv. Årbogen har både de helt nære fortællinger om livet i Randers by og opland og samtidig fortællinger, der kæder livet i vores del af Danmark sammen med udviklingen i hele Danmark, Europa og Verden.

Årbogens fortællinger omhandler i år så forskellige emner som: Randers frihedskæmpere under 2. Verdenskrig, Dronningborg Maskinfabrik, Vikingetiden og Randersegnens uendeligt mange runesten, et drengemord i Gjerlev, Rytterskolerne, Erindringer fra livet på landet i efterkrigstiden, Randerssamfundet om Randersakademikere i København om en stenalderboplads ved Tustrup nær Fjellerup og årbogen indledes med en fortælling om den Elmenhoffske bogsamling. Som introduktion til årbogen kommer her lidt foromtale til et par af årbogens artikler

Den Elmenhoffske Bogsamling

Årbogens artikel om den Elmenhoffske bogsamling placerer Randers, som 1800-tallets store jyske by – hvor tingene skete.

Billede fra Randers Stadsarkiv.

På billedet ser man Randers Amtsavis med personale – fra dengang Amtsavisen hørte hjemme i det store bygningskompleks i firkanten mellem Adelgade, Nørregade, Klostergade, Borgergade og Lille Voldgade. Her lå i 15- til 1700tallet Nørreport med byens fængsel, byvolden og voldgraven med den forlagte Nørreå, der via Chr. III's Kanal var ført fra Fladbro gennem Hornbækengene rundt om Randers bymur og havde udløb i Randers Havn gennem vore dages Østervold. Af billedet fremgår det tydeligt, at Randers Amtsavis var en stor og selvbevidst Randersvirksomhed med mange medarbejdere. Avisen blev grundlagt, den 3. juli 1810 af bogtrykker Søren W. Elmenhoff, der var født i Trondhjem i 1766.

Helene Wilhelmine Elmenhoff, der var gift med Søren W. Elmenhoff skrev i familiens prædikensamling: "Den 14. maj 1810 kom vi til Randers og den 1. juni begyndte min mand i hans offisin og den 3. juni udgav han sin første avis ... antallet 400."

Det er derfor på sæt og vis både Amtsavisens, Randers og 1800-tallets Danmarkshistorie som åbenbares med den Elmenhoffske bogsamling, som Knud Schmidt Nielsen i sin artikel trækker

frem fra glemslen. I 1810 var Danmark-Norge nemlig, indtil 1814, stadig et dobbeltmonarki. Indtil i 1864 hørte Slesvig, Holsten og Lauenborg stadig under den danske krone. Napoleonskrigene forandrede Europa, USA havde løsrevet sig fra England, Den Franske Revolution var overstået, og verden stod med dampmaskinen og elektriciteten på tærsklen til Den Industrielle Revolution med bl.a. dampskibe, tog og industriel masseproduktion. Men det kunne Elmenhoff og frue ikke vide, da de flyttede fra Trondhjem i en anden del af Danmark-Norge til Randers, som de og deres avis stadig præger. Randers var i 1800-tallet, helt som Trondhjem, sin egne centrale handelsby. Så nu skulle Randers, som en af de første provinsbyer i Danmark have en avis, og inden for de næste ca. 100 år havde Randers fem aviser, og til midt i 1970'erne havde byen hele 4 partiaviser. Man kan i øvrigt mene, at Den Elmenhoffske Bogsamling på sin vis åbner op for den mere end hundredårige tidsepoke, hvor Randers med Randers Havn, Den Jyske Længdebane, virksomheder som Randers Reb, Thor, Scandia, Randers Handsker, Dronningborg Maskinfabrik, Cadovius, Falbe Hansen, slagterierne, S. C. Sørensen og byens mange store og fine forretninger samtidig var *byen*, hvor Randers *meget* store opland handlede ind, når der som til bryllupper og lignende skulle købes *ekstra fint* tøj, udstyr, mad, vin og møbler med mere. Ligesom det naturligvis også var i Randers, at egnens borgerskab og mange godsejere gik i byen for at spise ude og gå i teateret først i Østergade, hvor der i 1800-tallet var en flittig benyttet teatersal med plads til godt 500 gæster og fra 1905 i det nyåbnede Randers Teater, der siden hen som såkaldt shallburgtage blev sprængt af tyskerne den 23. februar 1945.

I begyndelsen var ...

Årbogens artikel "I begyndelsen var..." er Svend Kræmers barndomserindringer fra gården Andersholm mellem Tebbestrup og Værum ved Væth Enge og Gudenå.

Foto med udsigt over gården Andersholm, Gudenådalen, Den Østjyske Længdebane og Gudenå ned mod Laksegården, Frisenvold og Værum Ø og mod Stevnstrup, Nørreådalen og Fladbro. (Danmark set fra luften)

Billedet viser gården Andersholm omkring 1955. Svend Kræmers barndomserindringer er på en gang både hans helt private erindringer og samtidig en hel generations erindringer om, hvordan mekaniseringen af dansk landbrug på få år ændrede livet på landet. Den *lille grå Ferguson-traktor* afløste, som første led i den udvikling, hestene i dansk landbrug, og derefter blev livet på landet og i hele Danmark på få år fra midt i 1950'erne til midt i 1960'erne ændret totalt. Inden da havde Randerseggen - og hele Danmark - gennem årtusinder været domineret af landbrugskulturens opgaver, der helt var styret af husdyrenes og årstidernes krav til bøndernes arbejdsrytmer. Der skulle pløjes, sås og høstes. Får, grise, køer og heste skulle *holdes til* dvs. parres, føde unger og slagtes. Og livet på landet måtte naturligvis tilpasses årstidernes og dyrenes livsrytmer. Det er historien om bondekulturens sidste årstider, som Svend Kræmer beskriver med fortællingen om sin egen opvækst på gården Andersholm i Gudenådalen, og den fortælling er i hovedtræk dækkende for livet overalt i Gudenådeltæets mange hundrede landsbyer. Sådan havde livet i store træk været siden afslutningen af

Stenalderen og op gennem Bronzealder, Jernalder, Vikingetid, Middelalder og Nyere tid helt frem til Industrialiseringen, hvor Den Grå Ferguson på 10 – 15 år ændrede alt liv i *Randersegnens mange hundrede tusindårige landsbyer* som Værum, Tebbestrup, Vorup, Kristrup, Grensten, Stevnstrup og Tånium, i *Randersegnens gamle købstæder* Randers, Viborg, Hobro, Mariager og Grenå samt ikke mindst i *Randersegnens ny og dynamiske stationsbyer* som Bjerringbro, Langå, Hadsten, Fårup, Handest, Hadsund, Allingåbro og Kolind. Men inden landbrugets mekanisering i tiden omkring 1960 kom landsbyboerne – kun sjældent - uden for landsbyen. Nyhederne fra den store verden kom udefra til landsbyerne via egnens godsejere og stormænd - som landsbyerne hørte under, fra landsbyernes præster og lærere, fra købmænd som hosekræmmere, stude- og hestehandlere. Og endelig kom der naturligvis nyt - herunder også ny gener - til Gudenådeltaets landsbyer i forbindelse med de mange krige og lange besættelser, som Randerseggen gennem tiden har været udsat for.

Med landbrugets heste forsvandt et årtusindgammelt livsmønster. Slagteprisen for et par smukke jyske arbejdsheste gav lige nok til udbetaling på en traktor, og derefter gik det hurtigt. Først forsvandt hestene, så forsvandt landsbyens unge fra landbruget, og senere igen fik bonden selv og hans kone lønarbejde på fabrikker som Scandia, Dronningborg Maskinfabrik, Falbe Hansen, Nissen, på egnens mange slagterier, ved Fårup Beton, Grundfos og Tjørnbo Møbler, eller i egnens børnehaver og plejehjem. Senere blev jorden solgt fra gården og lagt sammen med jord fra andre gårde til nutidens storlandbrug. Randers-Viborgegnens enorme engområder omkring åer som Gudenå, Lilleå, Nørreå og Skals å blev gennem 1950`erne inddæmmet, drænet og opdyrket, for ganske få årtier senere at blive genskabt gennem ophør med dræning. Derved skabte man Hornbæk Enge, Væth Enge og Vorup Enge som ny - offentlige eller fondsejede - engsøer.

Efter en barndom på en bondegård med *lokum* og uden indlagt vand og el kom Svend Kræmer senere i livet, som andre af -40`ernes og -50`erne randrusianske bondedrenge, *langt omkring* både uddannelsesmæssigt og geografisk. Det blev til arbejdsår som pioner inden for edb og til ophold i både USA og Afrika. Men det er anden fortælling.

Lars Stegsted Rasmussen.